

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет мистецтв
Кафедра декоративно-прикладного мистецтва та дизайну

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри
_____Ємельова А.П.
«__» _____ 2025 р.

Реєстраційний № _____
«__» _____ 2025 р.

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ РОБОТИ
НАД СЕРІЄЮ ТАРИЛОК У ТЕХНІЦІ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ

Кваліфікаційна робота
студентки групи ЗОМ – 21
ступеня вищої освіти «бакалавр»
спеціальності 014.12 Середня освіта
(Образотворче мистецтво)
Сало Катерини Олександрівни
Керівник: к.пед.н., доцент
Марченко Аліна Анатоліївна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS __ Кількість балів _____

Голова _____

ЕК _____

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

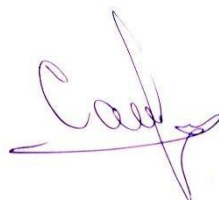
(підпис)

(прізвище, ініціали)

Запевнення

Я, **Сало Катерина Олександрівна**, розумію та підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала, не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що у разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

_____ Сало К.О.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ПЕТРИКІВСЬКИЙ РОЗПИС ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ ТА ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	7
1.1. Історичні передумови виникнення та становлення петриківського розпису	7
1.2. Художньо-виражальні засоби та техніка виконання петриківського розпису в контексті українського народного мистецтва	11
1.3. Петриківський розпис як засіб розвитку творчих здібностей у майбутніх учителів образотворчого мистецтва... ..	19
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІК І ПРИЙОМІВ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ АВТОРСЬКОЇ СЕРІЇ ДЕКОРАТИВНИХ РОБІТ	25
2.1. Обґрунтування концепції та визначення образів для створення серії тарілок у техніці петриківського розпису	25
2.2. Художнє втілення творчого задуму в авторській серії декоративних тарілок у техніці петриківського розпису	30
2.3. Практична реалізація творчої ідеї через виконання оригінальних робіт «Солов'їна пісня»	35
Висновки до розділу 2.....	37
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41
ДОДАТКИ.....	44
Додаток А.....	44
Додаток Б... ..	54

ВСТУП

Сучасна система загальної середньої освіти вимагає інноваційних методів для ефективного формування й стимулювання творчих здібностей учнів, орієнтуючи навчально-виховний процес на формування особистостей, здатних мислити нестандартно, виражати свої ідеї через художні засоби і зберігати національні культурні традиції. Важливим чинником активізації розвитку творчого потенціалу школярів є залучення їх до практичного освоєння традиційних видів українського мистецтва, зокрема петриківського розпису.

Петриківський розпис є не тільки одним із найяскравіших прикладів народного декоративного мистецтва, але й унікальним феноменом світового культурного надбання, визнаним ЮНЕСКО нематеріальною культурною спадщиною людства. Він несе в собі багатий символічний зміст та є потужним засобом формування національної свідомості, патріотичних почуттів, виховання поваги до культурної спадщини українського народу.

Практична робота над створенням серії декоративних тарілок у техніці петриківського розпису забезпечує не лише розвиток технічних умінь і навичок у галузі декоративно-прикладного мистецтва, а й стимулює самостійність мислення, емоційне сприйняття краси природи та навколишнього світу, вчить знаходити індивідуальні художні рішення.

Таким чином, **актуальність теми дослідження** обумовлюється потребою у впровадженні в освітній процес ефективних методів розвитку творчих здібностей школярів засобами декоративного-прикладного мистецтва. Використання петриківського розпису як педагогічного інструменту сприяє не лише формуванню естетичних смаків і художнього бачення учнів, але й вихованню патріотичних почуттів, любові до рідної культури та свого народу.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку ефективних шляхів формування творчої особистості вчителя мистецтва,

здатного зберігати та розвивати культурні традиції свого народу, впроваджуючи їх у педагогічну діяльність.

Мета дослідження визначити ефективні шляхи розвитку творчих здібностей школярів через проєктну діяльність зі створення серії декоративних тарілок у техніці петриківського розпису.

Відповідно до мети були окреслені відповідні **завдання дослідження**:

- Проаналізувати психолого-педагогічну та методичну літературу з теми розвитку творчих здібностей.
- Визначити особливості художньо-творчої діяльності у техніці петриківського розпису.
- Обґрунтувати ефективні шляхи, що забезпечують ефективний розвиток творчих здібностей в процесі створення серії декоративних тарілок.
- Розробити та виконати практичну роботу серію декоративних тарілок в техніці петриківського розпису.

Об'єктом дослідження є процес професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва засобами петриківського розпису.

Предметом дослідження виступає петриківський розпис як засіб розвитку творчих здібностей школярів у процесі роботи над серією декоративних тарілок.

У процесі дослідження були використані такі **методи**: аналіз фахової літератури (бібліографічний метод), узагальнення й систематизація теоретичних положень (теоретичний підхід, що включає аналіз, синтез, порівняння), а також мистецтвознавчий аналіз творів майстрів декоративно-прикладного мистецтва.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів для подальшої науково-дослідної діяльності фахівців у галузі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва. Основні положення та висновки дослідження можуть стати основою для розробки методичних матеріалів і бути використані при організації практичних, семінарських і

самостійних занять з декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва, на художньо-графічних відділеннях мистецьких факультетів. Також напрацювання можуть бути застосовані у навчальній діяльності художніх і професійно-технічних закладів освіти, художніх студій, гуртків та мистецьких класів для розвитку творчих здібностей учнів та формування в них стійкого інтересу до традицій народного мистецтва України.

Структура кваліфікаційної роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, який налічує 25 позицій та додатків. Основний зміст викладено на 43 сторінках. Повний обсяг кваліфікаційної роботи становить 60 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ З ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ

1.1. Історичні передумови виникнення та становлення петриківського розпису

Петриківський розпис як складова українського декоративно-прикладного мистецтва посідає важливе місце в системі культурних традицій, що формувалися протягом багатьох століть. Його поява стала результатом поступового накопичення художнього досвіду, який передається від покоління до покоління. Витоки цього виду декоративного розпису сягають глибоких історичних часів, де віддзеркалено уявлення народу про красу, гармонію, духовний зв'язок з природою.

Актуальність вивчення історії виникнення петриківського розпису зумовлюється не лише його естетичною привабливістю, а й значенням як об'єкта нематеріальної культурної спадщини. Саме аналіз історичних передумов дозволяє глибше зрозуміти джерела стилістичних рис, орнаментальних мотивів і технологічних прийомів, що лягли в основу цього мистецтва. Окрім того, вивчення його еволюції сприяє збереженню автентичних форм народної творчості в сучасному культурному просторі.

Аналіз історичного розвитку петриківського розпису є необхідним для всебічного розуміння його ролі в формуванні національної культурної ідентичності українського народу.

Аналіз спеціальної літератури за обраною темою дозволили зробити висновки, що петриківський декоративний розпис є самобутнім різновидом українського народного мистецтва, й сформувався цей феномен в селі Петриківка, розташованому на території сучасної Дніпропетровської області, яке історично відоме як один із провідних центрів народного творчості. Засноване у 1772 році під назвою Петрівка (на честь кошового отамана

Запорізького війська Петра Калнишевського), село швидко стало значущим адміністративним і торговельно-ремісничим осередком Протовчанської паланки.

Особливу роль у розвитку декоративного розпису відігравали регулярні ярмарки, які проводилися тричі на рік і сприяли активному обміну ремісничими виробами. Серед продукції, що реалізовувалась на цих заходах, були килими, вибійчасті тканини, предмети побуту з дерева (скрині, вікна, сани), а також традиційні музичні інструменти (кобзи, бандури, сопілки), багато з яких прикрашалися характерним рослинним орнаментом, виконаним у декоративній манері, що згодом отримала назву петриківського розпису.

Отже, петриківський розпис спочатку розвивався як форма настінного оздоблення житлових приміщень, а також як декоративне оформлення побутових і господарських предметів. З покоління в покоління передавалися як технічні прийоми, так і характерні зображальні елементи, які поступово стали частиною художньої мови народного живопису.

Дослідження початкових технік виконання петриківського розпису сприяє глибшому розумінню еволюції цього мистецтва та змін, що відбувалися в межах традиції. Спочатку орнаменти створювалися без попередніх ескізів безпосередньо на стінах сільських осель. Основу композицій становили декоративно стилізовані рослинні мотиви (квіти, гілки, ягоди, а також зображення птахів), які наносилися за допомогою саморобних пензлів із котячої шерсті або стебел трав. Як зазначає Н. Глухенька, народні майстрині не обмежувалися декоративною функцією, а вкладали у свої твори значний символічний зміст, що передавався з покоління в покоління. З часом техніка вдосконалювалася, рівень виконання ускладнювався, а тематичне та композиційне наповнення ставало дедалі глибшим та змістовнішим [15, с. 27].

Аналіз розвитку петриківського розпису у XIX столітті дозволяє прослідкувати перехід від побутової до художньої форми. У XIX столітті петриківський розпис почав виходити за межі побутового

оздоблення й перетворюватися на окрему художню форму. Майстрині створювали роботи на папері, які продавалися на ярмарках і використовувалися як прикраси інтер'єру. Це дало початок новому етапу в розвитку техніки, як зазначає О. Шестакова, саме в цей час сформувалась впізнавана стилістика розпису, яка стала основою сучасного уявлення про «петриківку» [24, с. 8].

У контексті періоду ХХ ст. варто звернути увагу на інституціоналізацію та професіоналізацію петриківського розпису. У 1935 році в селі була створена школа народного мистецтва під керівництвом Тетяни Пати. Її методика поєднувала індивідуальне бачення з народними традиціями, а сам розпис почав активно використовуватись у промисловості, для оздоблення тарілок, шкатулок, панно. В альбомі «Петриківка» влучно зазначено, що саме в цей період розпис набув статусу державного мистецтва [19, с. 12], (Рис. А.1.1., А.1.2.).

Значення діяльності майстрів другої половини ХХ століття полягає у продовженні традиції та її модернізації. До найбільш знаних учнів Пати належать Надія Білокінь, Василь Соколенко, Федір Панко. Їхні роботи відзначалися інноваційністю та високим рівнем майстерності. Вони розширили палітру, формували авторський почерк, а також передавали знання новим поколінням [24, с. 14], (Рис. А.1.3.-А1.9).

Новий етап розвитку розпису почався вже у незалежній Україні. У 2013 році петриківський розпис було офіційно внесено до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО. Це визнання стало важливим символом того, що мистецтво, переросло в культурне надбання людства. Це стало світовим визнанням не лише його естетичної цінності, а й важливості як носія української культурної ідентичності [16].

Сучасний етап розвитку декоративно-прикладного мистецтва в Україні відзначається зростанням його ролі у формуванні соціально-культурного простору. Майстри, спираючись на глибокі національні традиції, активно

долучаються до загального культурного процесу, адаптуючи народні мотиви до вимог сьогодення. Виставкова діяльність майстрів з різних регіонів України - зокрема з Дніпропетровської, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Полтавської, Черкаської, Харківської, Хмельницької та Херсонської областей - свідчить про неперервність художньої традиції, яка водночас зберігає спадкоємність і відкривається до нових тем, мотивів і кольорових рішень.

Петриківський розпис займає особливе місце у цій мистецькій еволюції. Завдяки унікальному стилю, що поєднує графічну точність із декоративною насиченістю, твори майстрів петриківського розпису набули широкого визнання не лише в Україні, але й за її межами. Сучасні митці переосмислюють традиційні форми, впроваджуючи орнаментальні мотиви в різні сфери прикладного мистецтва - від художньої кераміки та текстилю до книжкової ілюстрації та оформлення сувенірної продукції. Таким чином, петриківський орнамент, що раніше прикрашав стіни хат та речі побутового вжитку, сьогодні перетворюється на важливий візуальний код української ідентичності, інтегрований у сучасну художню практику.

Сьогодні петриківський розпис активно розвивається у двох напрямках: як мистецька традиція та як педагогічний інструмент. Його елементи використовуються у навчальних програмах художніх шкіл, ВНЗ, студіях. Він є дієвим засобом формування творчих здібностей, художнього смаку, креативного мислення майбутніх педагогів.

Таким чином, дослідження історичних витоків петриківського розпису засвідчує його глибоку культурну значущість. Петриківський розпис сьогодні - це не лише музейний експонат чи предмет культурної спадщини, а й засіб художньої освіти, розвитку творчих здібностей та національно-патріотичного виховання.

1.2. Художньо-виражальні засоби та техніка виконання петриківського розпису в контексті українського народного мистецтва

У контексті розвитку української культури декоративно-прикладне мистецтво відіграє важливу роль як засіб збереження етнічної ідентичності, історичної пам'яті та духовної спадщини. Одним із найяскравіших і самобутніх його проявів є петриківський розпис, як феномен, що об'єднує естетичне, функціональне та символічне начала в одному візуальному просторі.

Цей вид мистецтва не лише відзначається своєю декоративністю та глибиною національної символіки, а й має багату технічну базу, що сформувалася упродовж століть. Саме художньо-виражальні засоби та технічні прийоми петриківського розпису виступають предметом особливого наукового зацікавлення, адже вони становлять підґрунтя для його сучасної трансформації, переосмислення та адаптації у новітньому культурному контексті.

Аналіз стилістичних особливостей, колористики, композиційних принципів та символічного навантаження цього мистецтва дозволяє розкрити не лише його художню цінність, але й розглянути петриківський розпис як виразник українського світогляду та ментальності.

Петриківський розпис є унікальним явищем українського декоративно-прикладного мистецтва, та вирізняється своєю декоративністю, яскравістю та символічним змістом. Основними художньо-виражальними засобами петриківського розпису є: орнаментальні мотиви (стилізовані зображення квітів, листя, ягід, птахів та інших елементів природи), колористика (використання яскравих, насичених кольорів, переважно червоного, жовтого, зеленого та синього відтінків), композиція (симетричне або асиметричне розташування елементів, що створює гармонійний візуальний образ),

лінійність (чіткі контури та лінії, що підкреслюють форму та структуру зображених об'єктів), формотворення та мазки, символіка кольору в історичному аспекті.

Орнаментальні мотиви становлять ядро петриківського розпису, оскільки саме через них відображається багатовікова традиція народного мистецтва. Основними мотивами є стилізовані квіти (жоржини, маки, ромашки), гілки, листя, птахи (найчастіше півні, зозулі) та інші природні форми. Ці елементи не копіюють природу буквально та переосмислюють її образно, надаючи композиції декоративного звучання та несуть символічне навантаження: квіти - знак краси, птахи - щастя, родинної злагоди, гілки - життя і розвиток [15, с. 7].

Колористика. Кольорова гама петриківського розпису є надзвичайно насиченою та емоційно виразною. Найчастіше використовуються контрастні поєднання: червоний і зелений, жовтий і синій, білий і чорний. Колористика підкреслює святковий, піднесений настрій композицій, водночас вона слугує засобом структуризації зображення. Вибір кольорів не є випадковим: кожен відтінок має своє символічне значення. Наприклад, червоний колір асоціюється з життєвою енергією, коханням, зелене - з природою, гармонією, а жовтий - із сонцем і добробутом [24, с. 9].

Композиція. Композиційне рішення у петриківському розписі є ключовим для створення цілісного візуального образу. Майстри можуть вибудовувати як симетричні, так і асиметричні структури, що дозволяє гнучко адаптувати розпис до різних поверхонь (стіни, тарілки, скрині тощо). Важливою рисою є ритм і повторюваність - мотиви гармонійно поєднуються один з одним, створюючи відчуття завершеності. У композиції відчутна впорядкованість, але водночас і свобода художнього самовираження, що є рисою саме народного мистецтва [18, с. 31].

Лінійність. Лінія в петриківському розписі виконує не лише конструктивну функцію, а й естетичну. За її допомогою художник формує

конфігурацію елементів, окреслює їхні контури та створює декоративну ритміку. Плавні, вигнуті лінії надають розпису витонченості, а чіткі - структурують простір композиції. Особливою технічною особливістю є використання одночасно товстих і тонких ліній в одному елементі, що досягається шляхом варіювання натиску пензля. Це дозволяє створити ефект руху, об'єму та декоративної легкості [2, с. 22].

Символіка кольору в історичному аспекті. Кольори в петриківському розписі мають не лише естетичне, а й символічне значення, коріння якого сягає дохристиянських вірувань. Наприклад, червоний символізував силу життя, вогонь, боротьбу. Зелений асоціювався з весною, відродженням, надією. Жовтий – із сонцем, багатством, благословенням. У поєднанні ці кольори створюють гармонійні композиції, які не лише прикрашають, а й «говорять» через візуальну мову, зрозумілу кожному українцю. Така глибока закоріненість у культурному коді народу забезпечує розпису його тривку життєздатність [5, с. 73].

Ці засоби дозволяють майстрам створювати композиції, які не лише прикрашають предмети побуту, але й передають глибокий символічний зміст, відображаючи світогляд та естетичні уподобання українського народу.

Техніка виконання петриківського розпису є невід'ємною складовою цього унікального виду декоративно-прикладного мистецтва. Вона втілює не лише естетичні засади, але й збережену протягом століть традицію, що передається від майстра до учня, від покоління до покоління. Глибоке розуміння технічних аспектів дозволяє розкрити особливості художнього мислення народних митців, їхню здатність поєднувати інтуїтивність з чіткістю композиційного бачення.

Особливістю петриківської техніки є створення зображення без попередніх ескізів, де кожен мазок є завершеним елементом композиції. Майстерність полягає не лише у володінні інструментами, але й у здатності передати ритм, фактуру і символічне наповнення через мінімальні художні

засоби. Використання спеціальних мазків, зокрема «зернятка», «гребінчика», «пера», стало характерною ознакою цього мистецтва, яка вирізняє його серед інших форм народного розпису.

Техніка петриківського розпису базується на використанні спеціальних мазків, які формують основні елементи композиції. Серед основних технічних прийомів виділяють: **Зернятко** (короткий мазок, що використовується для створення дрібних деталей, таких як насіння або дрібні квіти), **гребінчик** (серія паралельних мазків, що імітують структуру пір'я або листя), **криве зернятко** (вигнутий мазок, який додає динаміки та руху композиції), **перехідний мазок** (мазок, що змінює товщину або колір у процесі нанесення, створюючи ефект об'єму) [11, с. 46].

Зернятко. Мазок типу «зернятко» є одним із найпоширеніших і водночас найважливіших у техніці петриківського розпису. Він виконується одним дотиком пензля до поверхні і має вигляд витягнутої краплини або насінини. Залежно від сили натиску і кількості фарби, мазок може варіюватися за розміром і насиченістю. Такий мазок найчастіше використовується для зображення тичинок, дрібних квітів, насіння або декоративного оздоблення країв елементів. Майстри застосовують «зернятко» у вигляді ритмічних повторів, що надає композиції декоративного звучання і гармонії [15, с. 10].

Гребінчик. Прийом «гребінчик» - це серія паралельних мазків, які наносяться пензлем з однаковим інтервалом, створюючи структуру, подібну до гребеня або пір'я. Цей мазок використовується для зображення листя, трав, хвостів птахів, а також як заповнення для більших квіткових форм. Техніка вимагає точної координації рухів і рівномірності ліній, адже саме вона формує ритмічну основу композиції. «Гребінчик» створює відчуття текстурності, об'єму і водночас декоративної легкості [24, с. 11].

Криве зернятко. «Криве зернятко» є варіацією базового мазка «зернятко», але з вигнутою траєкторією. Цей прийом дозволяє надати зображеним елементам руху, плавності та динамічної енергії. Зазвичай

використовується для побудови вигнутих форм, таких як пелюстки квітів, гілки чи пір'я фантастичних птахів. Важливою особливістю цього мазка є те, що він вимагає не лише технічної вправності, а й емоційного чуття - художник має відчувати напрямок і ритм, щоб створити органічну лінію [2, с. 12].

Перехідний мазок. Цей прийом вирізняється своєю складністю і декоративною ефектністю. «Перехідний мазок» виконується за допомогою змішування кількох кольорів безпосередньо на пензлі, що дозволяє створити плавний перехід від одного відтінку до іншого в одному русі. Такий мазок часто використовується для створення об'ємних пелюсток, листя або фону. Він вимагає особливої точності в роботі, адже неправильне змішання фарб або надмірне навантаження пензля може зруйнувати бажаний ефект [11, с. 14].

Інструментами для виконання розпису традиційно служать пензлі з котячої шерсті, виготовлені вручну, а також пальці, палички або інші підручні засоби. Майстри тримають пензель перпендикулярно до поверхні, що дозволяє контролювати товщину та напрямок мазка. Ця техніка вимагає високої майстерності та точності, оскільки розпис виконується без попередніх ескізів [20, с. 16].

Одна з найглибших особливостей петриківського розпису полягає у його здатності передавати не лише естетичну красу, а й духовні смисли, зашифровані в орнаментальних елементах. Кожна квітка, птах чи листок у цьому мистецтві не є випадковим, а навпаки, за ними приховані багатовікові уявлення про добро, щастя, злагоду, життєву силу та гармонію з природою.

Дослідження символіки в петриківському розписі дозволяє побачити, як художня мова поєднує образність із традиційною світоглядною системою. Це робить петриківку не лише декоративною технікою, а справжнім візуальним кодом національної ідентичності. Усвідомлення змісту кожного елемента відкриває новий рівень інтерпретації творів народних майстрів, збагачуючи їх сучасне прочитання.

Розглянемо основні символи, що використовуються в петриківському розписі, їхнє історичне та культурне значення, а також особливості поєднання елементів у композиціях, які формують гармонійну цілісність візуального образу.

Символізм у петриківському розписі має глибоке культурне коріння й тісно пов'язаний із світоглядом українського народу. Кожен орнаментальний елемент - це не лише естетична форма, а й знак із закладеним сенсом, що транслює традиційні уявлення про світ, людину, природу та взаємозв'язок між ними.

Квіти

Квіткові мотиви є домінуючими у петриківському розписі, а їх присутність символізує молодість, красу, жіноче начало, чистоту помислів і енергію життя. У традиційній культурі України квітка завжди вважалась знаком весни, оновлення та світлого початку. Найчастіше у розписі зображують фантастичні, стилізовані квіти, іноді наближені до жоржин, маків, ромашок, що лише підсилює символічну багатозначність образу [2, с. 21].

Ягоди

Ягідні елементи - калинові грона, полуниці, горобина - асоціюються з достатком, плодючістю, родинним затишком та домашнім добробутом. У християнській традиції, зокрема, калина виступає не лише символом України, а й знаком крові та пам'яті предків. Її використання у композиціях несе глибокий сакральний зміст і закликає до збереження національних традицій [5, с. 22].

Птахи

Образи птахів мають особливе значення у декоративно-прикладному мистецтві. У петриківському розписі вони зображуються у стилізованій, фантастичній формі - з пишним пір'ям, витонченими крилами, елегантним рухом. Птахи символізують щастя, любов, мир і духовне зростання. У фольклорі вони часто виступають як вісники доброї новини або посередники

між світом живих і духів. Особливою популярністю користуються «райські птахи» - візуальний образ бажаної гармонії й божественної краси [24, с. 23].

Листя

Листя у петриківському розписі має значення зростання, життєвого циклу, оновлення природи та розвитку. Воно виконує як декоративну, так і символічну функцію, часто поєднуючись з квітами або ягодами у складних композиціях. За формою це можуть бути загострені, округлі, або складні за структурою листки, які підтримують ритмічність і композиційний баланс малюнку. Листя є також символом безперервного руху життя, енергії природи і сили відродження [15, с. 24].

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що символіка петриківського розпису є не просто художнім прийомом, а цілісною системою образів, що втілює базові засади українського світогляду. Кожен елемент - чи то квітка, птах, ягода чи листок - має глибоке культурне підґрунтя та несе у собі зашифровані сенси, які формувалися впродовж століть (Рис. А.1.12.).

Через ці візуальні знаки передаються ідеї краси, родючості, гармонії, духовного зв'язку з природою та всесвітом. Саме завдяки такій образній мові розпис виконує не лише декоративну, а й просвітницьку функцію, сприяючи збереженню історичної пам'яті та міжпоколіннєвої спадковості.

Таким чином, петриківський розпис постає не лише як унікальна техніка народного мистецтва, але і як засіб трансляції культурного коду української нації. Його символи зберігають у собі цінності, які залишаються актуальними і сьогодні, формуючи емоційно-змістовну єдність між минулим і сучасністю.

У ХХІ столітті петриківський розпис не лише зберіг своє культурне значення, а й здобув нове життя в різноманітних сферах мистецької, освітньої та комерційної діяльності. Його елементи органічно інтегруються у сучасний простір, поєднуючи традицію з інновацією. Розглянемо сучасні сфери застосування петриківського розпису.

Декоративно-ужиткове мистецтво. Однією з найбільш сталих форм використання петриківського розпису є оздоблення предметів повсякденного вжитку - меблів, посуду, скринь, текстильних виробів. Майстри адаптують класичні композиції до форм сучасного інтер'єру, зберігаючи при цьому традиційну стилістику. Такі вироби не лише виконують практичну функцію, а й є носіями культурної спадщини, додаючи етнічного колориту до побутового середовища [15, с. 29], (Рис. А.1.11.).

Сувенірна продукція. Петриківський орнамент активно використовується у виготовленні сувенірів - від магнітів і декоративних тарілок до блокнотів, ручок і брендованої упаковки. Така продукція особливо популярна серед туристів як символ національної автентичності. Завдяки своїй впізнаваності петриківка стала своєрідним візуальним брендом України [12, с. 30].

Графічний дизайн. Елементи петриківського орнаменту дедалі частіше з'являються у сфері цифрового мистецтва: у дизайні логотипів, упаковок, етикеток, поліграфічної продукції, веб-сайтів. Графічні дизайнери адаптують традиційні мотиви до потреб сучасного брендингу, зберігаючи автентичність і водночас створюючи інноваційні продукти. Орнамент стає не лише декоративним елементом, а й засобом культурної комунікації [5, с. 31].

Освіта та культура. Петриківський розпис активно інтегрується в навчальні програми з образотворчого мистецтва. У мистецьких школах, коледжах і ВНЗ викладають як теорію, так і практику виконання традиційного розпису. Крім того, відбуваються майстер-класи, пленери, творчі виставки, де популяризується петриківський розпис, як частина нематеріальної культурної спадщини. Це не лише підтримує інтерес до національного мистецтва, а й сприяє формуванню креативного мислення в молодого покоління [11, с. 34].

Отже, у сучасному культурному просторі петриківський розпис демонструє свою надзвичайну адаптивність, зберігаючи водночас автентичність і відкритість до нових форм вираження.

Сьогодні петриківський розпис активно використовується в різних сферах: від оформлення інтер'єрів та предметів побуту до створення сучасних арт-об'єктів та сувенірної продукції. Його елементи можна побачити на одязі, аксесуарах, упаковці товарів, що свідчить про його адаптивність та актуальність у сучасному дизайні. Його присутність у декоративно-прикладному мистецтві, сувенірній продукції, графічному дизайні та освітньому середовищі свідчить про безперервність традиції та її актуальність у ХХІ столітті [24, с. 9].

Синтез старовинних технік із сучасними технологіями дозволяє зробити розпис зрозумілим і привабливим для нових поколінь, розширюючи межі його функціонування. Петриківка стає не лише естетичним кодом, а й маркером національної ідентичності, який впевнено звучить як на локальному, так і на міжнародному рівні.

Петриківський розпис, як унікальне явище українського декоративно-прикладного мистецтва, продовжує відігравати важливу роль у сучасному культурному просторі України. Його естетична привабливість, символічне наповнення та технічна майстерність сприяють збереженню національної ідентичності та популяризації української культури на міжнародному рівні.

Таким чином, сучасне використання петриківського розпису - це не лише продовження традицій, а й динамічний культурний процес, що забезпечує живу спадкоємність між минулим і майбутнім українського мистецтва.

1.3. Петриківський розпис як засіб розвитку творчих здібностей у майбутніх учителів образотворчого мистецтва

У педагогічній науці поняття «творчі здібності» розглядається як комплекс якостей особистості, що забезпечують здатність створювати нове - у сфері образів, ідей, художніх форм. Це - здатність мислити нестандартно, генерувати нові ідеї, знаходити оригінальні вирішення завдань [1, с. 12].

Поняття «творчі здібності» є ключовим у психолого-педагогічній науці, оскільки охоплює ті особистісні якості, які забезпечують індивіду здатність до оригінального, нестандартного мислення та створення нових художніх чи інтелектуальних продуктів. У педагогічному контексті це поняття має особливу цінність, адже розвиток творчості у майбутнього вчителя є передумовою для формування креативного освітнього середовища.

Згідно з визначенням О. Я. Музики, творчі здібності - це індивідуально-психологічні якості, які проявляються у здатності до самостійного вирішення творчих завдань, генерації нових ідей, створення оригінальних образів у художньо-педагогічній діяльності [17, с. 45].

Психологи класифікують творчі здібності як загальні (інтелект, фантазія, уява) та спеціальні (здібності до певного виду діяльності: музичної, образотворчої, технічної тощо) [1, с. 12]. У випадку майбутніх учителів образотворчого мистецтва особливе значення мають спеціальні художні здібності: композиційне бачення, колористичне чуття, ритм, пропорція, здатність до стилізації.

За Г. С. Костюком, розвиток творчих здібностей відбувається в діяльності, яка спонукає до активного пошуку, вимагає вольових зусиль, передбачає інтелектуальну та емоційну включеність [1, с. 21]. Саме в такій діяльності - наприклад, у виконанні завдань з петриківського розпису - учень має змогу виявити своє бачення, відчувати впевненість у творчих проявах, навчитися оцінювати себе як творця.

Таким чином, творчі здібності - це не лише результат вродженого потенціалу, а й показник сформованості ключових психолого-педагогічних якостей, що можуть і мають розвиватися в системі професійної підготовки майбутнього вчителя. Саме такі якості забезпечують ефективність в умовах сучасної мистецької освіти.

Петриківський розпис, як один із найяскравіших феноменів українського народного мистецтва, має не лише естетичну, а й освітню цінність. У контексті

викладання образотворчого мистецтва цей вид декоративного мистецтва слугує потужним інструментом для активізації творчого потенціалу школярів.

Розпис у стилі петриківського розпису базується на імпровізації, вільному комбінуванні елементів, індивідуальному підході до композиції та кольору. Саме ці аспекти сприяють розвитку таких важливих компонентів творчих здібностей, як уява, емоційно-образне мислення, здатність до генерації нових ідей та самовираження. Кожна композиція в техніці петриківського розпису є унікальною, що відкриває широкі можливості для реалізації креативного задуму.

Як зазначає К. О. Літвінова, художньо-педагогічна діяльність, що ґрунтується на традиціях народного мистецтва, зокрема петриківського розпису, позитивно впливає на формування індивідуального художнього стилю учня, сприяє розвитку здатності до варіативного мислення, формує інтерес до культурної спадщини [14, с. 32].

Важливим чинником є також те, що петриківський розпис не вимагає попереднього створення ескізу - робота ведеться одразу на чистому аркуші, що сприяє розвитку впевненості в художніх діях, рішучості, здатності до імпровізації. Це стимулює особистісну активність учня, його бажання експериментувати, не боятися помилок, а навпаки - сприймати їх як природну частину творчого процесу [15, с. 45].

Крім того, розпис передбачає роботу з кольором - від гармонійних класичних поєднань до яскравих контрастів. Це формує чуття кольору, вміння будувати кольорову композицію відповідно до емоційного задуму. Робота з композицією та ритмом елементів також розвиває просторове мислення та відчуття гармонії.

Отже, петриківський розпис являє собою не лише традицію, а й джерело натхнення для творчих експериментів. Його художня мова дозволяє поєднувати навчання технічних прийомів з розвитком креативного бачення. Опановуючи техніки мазків, орнаментального komponування та кольорових

рішень, поглиблюють своє розуміння образотворчих засобів і навчаються самостійно створювати композиції [2, с. 28].

Цей процес активізує уяву, образне мислення, стимулює до рефлексії та пошуку власного стилю, що є основою формування індивідуальності [13, с. 59].

Таким чином, петриківський розпис - це не лише навчальний матеріал, а й ефективний засіб формування базових і спеціальних творчих здібностей, що є фундаментом художньо-педагогічної діяльності.

Методична організація навчального процесу, пов'язана з вивченням петриківського розпису, повинна бути спрямована на активізацію творчої діяльності учнів, розвиток естетичного чуття, художнього мислення та вмінь самостійно проєктувати композиції. Водночас вона має враховувати принципи доступності, поетапності та інтеграції знань з різних мистецьких дисциплін.

Заняття з петриківського розпису за умови продуманого методичного підходу дають змогу реалізувати цілу низку дидактичних цілей. Так, у роботах К. О. Літвінової зазначено, що важливо будувати процес навчання від простого до складного - від мазка до повноцінної композиції [14, с. 32].

Активно застосовуються такі методи, як інтеграція теоретичних знань із практичним аналізом зразків, робота за схемами, копіювання та створення авторських композицій. Високу ефективність мають майстер-класи, творчі проєкти, участь у виставках [15, с. 77].

Впровадження петриківського розпису в освітній процес має значний вплив на формування творчих здібностей, естетичного смаку та національної свідомості учнів. Цей традиційний вид українського декоративно-прикладного мистецтва сприяє розвитку уяви, образного мислення та моторних навичок, що є важливими складовими творчої особистості.

Систематичне залучення до навчального процесу завдань в техніці петриківського розпису сприяє зростанню рівня впевненості школярів у

власних можливостях, підвищенню мотивації до творчості, формуванню самостійного художнього мислення [11, с. 83].

У практиці освітніх закладів впровадження петриківського розпису відбувається через різноманітні форми роботи: дидактичні ігри, творчі завдання, майстер-класи та проектну діяльність. Наприклад, дидактична гра «Композиція» спрямована на закріплення знань про правила композиції та розвиток зорової пам'яті учнів. Такі методи сприяють активному залученню учнів до навчального процесу та формуванню у них стійкого інтересу до народного мистецтва [3].

Крім того, використання петриківського розпису в освітньому процесі сприяє вихованню патріотичних почуттів та розумінню національної приналежності. Знайомство з історією Петриківки та технікою розпису дозволяє учням глибше усвідомити значення культурної спадщини України та її роль у формуванні національної ідентичності [4].

Вивчення петриківського розпису має не лише освітню, а й виховну функцію та сприяє формуванню глибокої поваги до національної культури, збереженню духовної спадщини та активному розвитку власної ідентичності [5, с. 36].

Таким чином, впровадження петриківського розпису в освітній процес має позитивний вплив на розвиток творчих здібностей учнів, формування їх естетичного смаку та національної свідомості.

Висновки до розділу 1

У першому розділі кваліфікаційної роботи було здійснено комплексне теоретичне обґрунтування феномену петриківського розпису як важливої складової української культурної спадщини та ефективного інструменту розвитку творчих здібностей у майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Проведений аналіз історичних передумов засвідчив, що петриківський розпис виник як форма народної творчості, глибоко вкоріненої у побутові й духовні традиції. Його розвиток був зумовлений не лише естетичними потребами, але й бажанням відобразити світоглядні уявлення народу через колористику, ритмічність і символізм орнаментів. Включення цього мистецтва до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО є свідченням його унікальної цінності.

Художньо-виражальні засоби та техніка виконання петриківського розпису розкривають широкі можливості для формування образного мислення, почуття композиції, колористичної гармонії та пластичності форм. Зокрема, традиційні мазки, як-от «зернятко», «гребінчик», «перехідний мазок», стають практичним інструментом для розвитку моторики, уваги, точності, а також здатності до творчого самовираження.

Значна увага у розділі приділяється ролі петриківського розпису у розвитку творчих здібностей майбутніх учителів. Доведено, що цей вид мистецтва сприяє не лише формуванню художніх навичок, а й розвиває індивідуальність, здатність до критичного аналізу власної творчості, зміцнює внутрішню мотивацію до пізнання національного мистецтва. Практичні заняття з петриківського розпису, в навчальному процесі можуть стати основою цілісного художньо-педагогічного підходу до підготовки кваліфікованих, креативних і культурно свідомих митців.

Таким чином, петриківський розпис виступає не лише історико-культурним надбанням, але й потужним дидактичним засобом, здатним формувати ключові професійні якості сучасного вчителя образотворчого мистецтва.

РОЗДІЛ 2. ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІК І ПРИЙОМІВ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ АВТОРСЬКОЇ СЕРІЇ ДЕКОРАТИВНИХ РОБІТ

2.1. Обґрунтування концепції та визначення образів для створення серії тарілок у техніці петриківського розпису

Вибір теми кваліфікаційної роботи зумовлений моїм глибоким інтересом до українського декоративного мистецтва, а також розумінням важливості розвитку творчого потенціалу в галузі образотворчого мистецтва.

Петриківський розпис являє собою не просто мистецьку техніку, а глибоко національне культурне явище, яке зберігає в собі багатовікову історію, символіку, образність та педагогічну цінність. Саме через практику опанування таких традиційних технік можливо ефективно розвивати не лише художні, а й педагогічні здібності, формуючи цілісне уявлення про мистецьку спадщину свого народу.

Робота над серією декоративних тарілок у цій техніці є особливо важливою з огляду на інтеграцію знань про колористику, композицію, стилізацію та символіку в єдину творчо-дидактичну діяльність. Це не лише сприяє глибшому засвоєнню мистецького матеріалу, але й формує особисту художню позицію, креативність, здатність до самовираження.

Орієнтуючись у даній кваліфікаційній роботі на найкращі зразки декоративного трактування художнього твору в техніці петриківського розпису, було визначено ключові параметри опрацювання творчого задуму, на які ми спиралися у процесі розробки серії декоративних тарілок. Особливу увагу приділено створенню художнього образу, у якому б органічно поєднувалися традиційні українські символи, що проявляються як у колористичному вирішенні, так і в образно-фігуративному ряді композицій.

Центральним принципом формування декоративного образу стало використання методу асоціації як засобу інтерпретації конкретної ідеї через

декоративне бачення світу, властиве традиціям петриківського мистецтва. Асоціативний підхід дозволив на інтуїтивному та символічному рівнях відтворити емоційне ставлення до зображуваних об'єктів - квітів, птахів, листя, що є ключовими елементами цього розпису. Таке трактування дозволяє не лише реалізувати естетичну складову художнього твору, а й надати йому глибшого змісту, що закладені в українській орнаментальні традиції.

Метод асоціації був використан для генерування ідейно-образного наповнення декоративної композиції. Цей процес передбачав інтуїтивне та уявно-понятійне співставлення зображуваної теми з іншими символічними елементами, співставлення певних форм, кольорів і символів із культурними, національними або особистісними смислами.

Зокрема для створення композиції був взят символ пташки-соловей. Соловейко в українському народному мистецтві - один із найемоційніших та найпоетичніших образів, що з давніх-давен асоціюється з любов'ю, весною, пробудженням природи і творчим натхненням. У петриківському розписі ця пташка посідає особливе місце: її зображення поєднує декоративність із глибоким смисловим навантаженням.

Згідно з дослідженнями Н. Л. Масюк, у петриківському розписі соловейко часто зображується серед пишних квіткових мотивів, що символізує гармонію людини і природи. Його образ передає тонке ліричне забарвлення всій композиції [15, с. 44]. У декоративному контексті соловейко уособлює не лише пташку, а й метафору душі, здатної до відчуття, краси й мелодійності.

Ірина Гуменюк у своїй праці зазначає, що соловейко є центральним символом у численних орнаментах, що прикрашають декоративні тарілки, панно, скрині, і він завжди постає як вісник весни, духовного відродження, щирості почуттів [5, с. 61]. Його присутність у композиціях петриківського розпису завжди підкреслює позитивний емоційний заряд і символізує гармонію в родині та світі.

Традиційна стилізація соловейка у петриківці характеризується витонченими формами, хвилястими лініями, багатоколірним пір'ям. Ці особливості створюють візуальну ілюзію співу, руху, легкості - саме тих рис, які асоціюються з цією пташкою в українському фольклорі [21, с. 91].

К. О. Літвінова наголошує, що включення мотивів соловейка у навчальні художні програми сприяє розвитку не лише технічних навичок, а й формує здатність до символічного мислення, художнього інтерпретування образу [14, с. 33]. Таке зображення стає засобом передачі національних цінностей, любові до рідної природи, до родинних традицій.

Отже, соловейко в петриківському розписі - це не просто декоративна пташка, а важливий культурний код, візуальний носій ідеї любові, відродження, краси й духовності. Його образ варто зберігати й розвивати як один із найм'якіших і найпоетичніших символів українського мистецтва.

Центральним принципом формування декоративного образу стало використання методу асоціації також у кольоровій гаммі для зображення зображенні пташок-солов'їв жовтого та блакитного кольору, свідомо спираючись на асоціацію з державним прапором України, де жовтий символізує стигле пшеничне поле, а блакитний - чисте небо. У цьому контексті птахи у відповідному колористичному рішенні стають не просто елементами декоративної композиції, а алегоричним уособленням української душі, волі, надії та нескореності.

Соловей, традиційно пов'язаний із любов'ю, весною та поезією, у цій композиції набуває додаткового змістового навантаження - стає символом голосу нації, її культури та духовної сили. Асоціативне поєднання образу птаха з кольорами українського прапора створює потужне емоційне враження, водночас зберігаючи декоративно-стилізовану мову петриківського розпису.

Ще одним символом який використовувався в процесі художньої розробки образу для композиції серії тарілок в техніці петриківського розпису, був образ який нерідко поєднується в композиціях із образами пташок, це

калинова грона, що ще більше підсилює її емоційне навантаження, створюючи розгалужену асоціативну систему образів, яка формує цілісний художній простір. У такому просторі калинова грона стає не лише центральним мотивом, а своєрідним візуальним кодом українськості ідентичності. У петриківському розписі **калина** є одним із найглибших і найзначущіших символів української національної культури. Вона репрезентує жіночність, материнство, родову пам'ять, духовну чистоту та стійкість роду. Цей образ часто використовується не тільки з естетичною метою, а й для передачі глибоких смислів через декоративно-образну мову розпису.

Під час створення композицій для серії декоративних тарілок з образом калини було застосовано **метод асоціації**, який дозволяє формувати змістове наповнення твору шляхом інтуїтивного та символічного співставлення об'єкта з культурно значущими явищами. У даному випадку, асоціації пов'язуються з національною ідентичністю, історичною пам'яттю, любов'ю до рідної землі та духовним спадком [15, с. 44].

Яскраво-червоні ягоди калини викликають стійкі асоціації з кров'ю за Батьківщину, палкою любов'ю, цілісністю нації, а зелене листя - з життєдайною енергією, відновленням, надією. У декоративних композиціях калина часто виступає центральним або обрамлюючим елементом, символізуючи захист, гармонію і безперервність традиції [5, с. 61].

Метод асоціації дозволяє не прямолінійно зображати калину, а інтерпретувати її образ: стилізовані гроніві форми, округлість ягід, вигнутість гілочок надають композиції ритміки, динамізму, настрій щирості й теплоти. Через таке асоціативне осмислення калина трансформується в художній символ української душі [9, с. 105].

Таким чином, образ калини в наших композиціях для серії тарілок, інтегруючись з іншими традиційними символами створює багаторівневу семантичну структуру і стає не лише прикрасою, й інструментом емоційного та патріотичного впливу на уроках з образотворчого мистецтва.

Отже, метод асоціації у петриківському розписі, зокрема при зображенні калини, птахів, квіточок, дозволяє поглибити змістовність композиції, наділити її символічною силою та емоційною наповненістю, зберігаючи при цьому декоративну виразність і традиційність стилю.

Після чіткого формулювання загальної ідеї та розробки художнього задуму, подальша робота над створенням серії декоративних композицій у техніці петриківського розпису переходить у стадію практичного пошуку через ескізування. Цей процес охоплює як почергове виконання начерків, замальовок, кольорових ескізів, так і глибше опрацювання форми, змісту та засобів виразності. Паралельно здійснюється аналіз теоретичних джерел, вивчення аналогів, підбір інструментів та матеріалів.

На етапі початкового ескізування головним орієнтиром були основи композиції: баланс, ритм, домінанта, пропорційність та узгодження всіх елементів у межах заданої форми – кола. Важливо було уникнути перевантаження композиції, надмірної скупченості елементів, надати зображенню легкості й декоративної узгодженості. Особлива увага приділялась просторовому «диханню» орнаменту, аби кожен елемент мав візуальну свободу, не втрачаючи при цьому цілісного звучання композиції.

У процесі розробки серії було затверджено структурну схему з трьох композицій, об'єднаних спільною тематикою, ідеєю та стилістикою. Було прийнято рішення зробити центральну композицію більшою за розміром, надавши їй роль смислового і візуального акценту, тоді як бокові тарілки - меншого формату - виконують підтримуючу декоративну функцію. Це створює ефект композиційного триптиха, де центральний елемент виступає домінантою, а флангові композиції розкривають додаткові сюжетні або образні мотиви (Рис. Б.2.3).

На наступному етапі здійснювалося розміщення основних елементів - птахів, квітів, ягід калини, листя - у межах композиційного формату. Елементи групувалися з урахуванням тональної ваги, масовості та кольорового ритму,

що дозволяло досягнути візуальної рівноваги та гармонії. Саме ці завдання вирішувалися за допомогою узагальнених ескізів, функція яких - виявити найбільш вдалу побудову площини, підпорядкувати її структурі композиційного центру.

На підставі початкових пошуків було створено низку кольорових ескізів, виконаних гуашевими фарбами. Серед них відібрано найвдаліші, які були доопрацьовані у форматі оригіналу. Наступним кроком стало створення завершених авторських композицій, де чітко визначено місце основних та другорядних елементів, продумано тонально-колірну організацію, ритміку, графічну стилістику (Рис. Б.2.9).

Таким чином, етап ескізування виконав вирішальну роль у розкритті творчого задуму, адже саме в ході системного пошуку визначились не лише композиційні параметри серії, а й її символічне, колористичне та образне наповнення.

2.2. Художнє втілення творчого задуму в авторській серії декоративних тарілок у техніці петриківського розпису

Композиція є фундаментальним чинником у створенні як образотворчих, так і декоративно-прикладних мистецьких творів. Саме вона забезпечує їхню структурну цілісність, організованість і художню завершеність. Композиційна побудова не лише упорядковує візуальні елементи, а й слугує засобом вираження внутрішнього змісту, естетичних і моральних поглядів автора, надаючи твору емоційно-змістового наповнення.

Загальні принципи композиції формувалися протягом багатовікової художньої практики і охоплюють такі компоненти, як розташування об'єктів, співвідношення розмірів і форм, розподіл кольорових плям, ритм, симетрія чи асиметрія, а також візуальний акцент. Завдяки дотриманню цих принципів досягається гармонія візуального простору, що дозволяє авторові передати

власний задум і забезпечити глядацьке сприйняття твору як органічної цілісності.

У контексті поставленої мети практичної частини кваліфікаційної роботи - створення серії декоративних тарілок у техніці петриківського розпису - постає необхідність аргументованого викладення етапів побудови композиції.

Це передбачає не лише добір і стилізацію орнаментальних елементів, а й виважене формування художньої структури творів, яка поєднує традиційні образи, кольорову гармонію й авторське бачення в єдину художню концепцію.

Композиція виступає основоположною категорією у створенні художніх творів як у площині образотворчого, так і декоративно-прикладного мистецтва. Саме композиційна побудова забезпечує структурну єдність, логіку розташування елементів та цілісність образу, надаючи роботі завершеного вигляду. Крім технічної функції, композиція виконує і змістовне навантаження, адже через гармонійне поєднання ліній, форм і кольорів автор передає свої емоційні, моральні та естетичні переконання [25, с. 17].

Загальні принципи композиції, що формувались упродовж історії мистецтва, охоплюють такі компоненти, як централізація, ритм, симетрія, акцент, контраст, колірна гармонія та рівновага. У техніці петриківського розпису ці принципи проявляються у своєрідному, декоративному трактуванні - кожен елемент композиції (квітка, птах, листок) виконує не лише декоративну, а й семантичну функцію, формуючи емоційно-асоціативний образ [15, с. 59].

З огляду на специфіку творчого задуму цієї кваліфікаційної роботи - створення серії декоративних тарілок у техніці петриківського розпису - важливою є чітка поетапна розробка композиційного рішення кожного твору. Це включає: визначення загальної структури (кругова, центральна або асиметрична композиція), вибір основних та допоміжних елементів, побудову колірного вирішення з урахуванням традиційної палітри (жовтий, червоний,

зелений, синій), а також розміщення символічних акцентів - калини, птахів, маків, тощо [14, с. 82].

Такий підхід дозволяє реалізувати національну орнаментальну традицію в індивідуальному авторському трактуванні, підтримуючи баланс між візуальною привабливістю та культурною змістовністю твору. Композиція, з цієї точки зору, є не просто засобом організації зображення, а інструментом глибокого самовираження та передачі національного коду через художню мову петриківського розпису.

Композиційний варіант, обраний як основа для подальшої реалізації, пройшов кілька етапів попереднього лінійного та конструктивного опрацювання. У процесі ескізної роботи відбувався активний пошук оптимального розміщення основних елементів, зокрема, птаха та груп квітів відносно центру композиції. Ретельно аналізувались різні варіанти структурної побудови як загального простору декоративного зображення, так і окремих деталей, виконаних з урахуванням стилізованого й асоціативного підходу.

У ході ескізних розробок було випробувано кілька рішень щодо фону та його взаємодії з декоративними елементами, застосовувалися як плавні, округлі форми, що створюють м'яку динаміку, так і більш чіткі орнаментальні мотиви. Таке різноманіття пошукових варіантів дозволило досягти композиційної гармонії, візуального балансу та влучного емоційного наповнення твору.

Остаточний варіант композиції має класичну централізовану кругову структуру, характерну для декоративного оформлення виробів побутового призначення. Чорне тло підкреслює яскравість кольорів і глибину орнаментальних елементів, надаючи всій композиції декоративної виразності (Рис. Б.2.4.).

У центрі композиції розташований стилізований птах-соловейко, виконаний у жовто-оранжевій та блакитно-фіолетовій гамі з акцентами.

Навколо птаха організовано флористичну композицію. Великі квіти помаранчевого та червоного кольору з виразними зеленими листками створюють основні акценти. Ягоди калини, зображені у вигляді вигнутих грон, мають насичений червоно-оранжевий колір і символізують українську душу, материнство, зв'язок поколінь. Дрібні квіти врівноважують композицію та надають їй глибини. Вони символізують вірність, вічність та світ. По зовнішньому краю тарілки розташовано пишний вінок із листя, блакитних квітів і ягід, який візуально обрамляє центральну частину та створює ефект завершеності й візуально фокусує погляд на центральній частині. Такий декоративний обрамок підтримує загальну симетрію і ритм композиції. Ця композиція поєднує ключові традиційні елементи петриківського розпису птах, калина, квіти, вінок, що утворюють гармонійне і символічне зображення. Така робота не лише приваблива естетично, але й глибоко символічна, відображаючи багатовікову українську культурну спадщину.

- Основні кольори: жовтий, червоний, зелений, синій, чорний.
- Контраст між чорним тлом і яскравими барвами створює виразну декоративність, властиву традиційному петриківському розпису.

Колір у петриківському розписі є не лише декоративним засобом, а й ключовим носієм символічного змісту, емоційного впливу та культурної традиції. Саме завдяки ретельно підібраній палітрі створюється не лише візуальна гармонія, а й передається глибинне образно-асоціативне значення кожного елемента композиції.

Обрано чорне тло, що є традиційним для петриківського розпису. Воно виконує дві основні функції:

- по-перше, створює максимальний контраст з яскравими елементами орнаменту, завдяки чому розпис «загоряється» світлом і глибиною;
- по-друге, символічно уособлює землю, ніч, глибину всесвіту, на тлі яких розквітає життя [14, с.35].

Обрана композиція побудована на базі шести основних кольорів: жовтий, синій, червоний, помаранчевий, зелений, чорний. Кожен із них несе традиційне символічне навантаження, сформоване у народному світогляді:

- Жовтий - символізує сонце, світло, добробут і тепло. У композиції він підсилює позитивну енергію, привертає увагу та асоціюється з радістю та духовним піднесенням.
- Синій - колір неба, спокою, мудрості, віри. Його використання врівноважує композицію, додає їй глибини та внутрішньої зосередженості.
- Червоний - найемоційніший колір, який уособлює любов, силу, кров роду, пристрасть, захист. Він часто використовується для зображення калини, ягід, маків - символів пам'яті та незламності.
- Помаранчевий - колір достатку, щедрості, плодючості, поєднує тепло жовтого та енергію червоного, зберігаючи м'який емоційний вплив.
- Зелений - уособлює природу, оновлення, життєву силу. Він надає композиції динаміки та рівноваги, підкреслюючи зв'язок із землею та рослинним світом.
- Чорний, як уже зазначалося, не лише фоновий, а й символ глибини, стабільності, серйозності [9, с.120].

Особливо важливим є акцент на кольоровій парі жовтий плюс синій, яка несе патріотичне смислове навантаження, адже є безпосереднім візуальним посиленням до прапора України. У композиції декоративних тарілок ця пара не лише підтримує кольоровий баланс, а й стає носієм національної ідентичності, підкреслюючи ідею любові до Батьківщини, збереження традицій і мистецької спадщини.

2.3. Практична реалізація творчої ідеї через виконання оригінальних робіт «Солов'їна пісня»

У межах практичного блоку кваліфікаційної роботи для реалізації авторської ідеї було обрано три дерев'яні тарілки: одна – більшого розміру, яка виконує центральну функцію в композиційній серії, дві - меншого діаметру, що доповнюють основний художній наратив. Цей процес передбачав послідовне виконання технологічних етапів, що включають підготовку основи, вибір та використання відповідних матеріалів і інструментів, а також дотримання традиційних прийомів розпису.

Перед нанесенням декоративного шару розпису кожен виріб пройшов етап підготовки основи, відповідно до технологічних вимог декоративно-прикладного мистецтва (Рис. Б.2.1, Б.2.2.).

Оскільки деревина мала незначні текстурні дефекти, було прийнято рішення тонувати поверхню в чорний колір, що відповідає традиціям петриківського розпису і водночас забезпечує необхідний контраст для подальшого декоративного оздоблення. Підготовка поверхні передбачала ретельне шліфування наждачним папером до досягнення максимально гладкої фактури. Особливу увагу було приділено усуненню задирок, нерівностей і сторонніх включень. Після очищення поверхні від пилу та бруду тарілки було двічі вкрито акриловою фарбою: перший шар - ґрунтовий, після висихання його було зашліфовано повторно, другий - остаточний, що забезпечив рівномірну щільність тону та необхідну глибину чорного кольору.

Після повного висихання базового покриття здійснювалося нанесення попередніх ескізів олівцем. З метою забезпечення яскравості кольорового шару, особливо на темному тлі, використовувалася підкладка білилом (білою акриловою фарбою), якою ретельно промальовувалися контури всіх запланованих елементів композиції (Рис. Б.2.3.).

У розписі застосовано традиційні мотиви петриківської орнаментики - калинова грона, стилізовані квіткові композиції та фігуративні зображення птахів. Пташки-солов'ї, що займають центральну позицію на двох маленьких тарілках, виконані у декоративному стилі, притаманному петриківській традиції, з урахуванням символічного навантаження як образів любові, злагоди та національного світогляду. Більша тарілка оздоблена квітковими букетами, що включає елементи мальв, цибульок і калини, доповнені обрамлювальним мотивом у вигляді «бігунця», безперервної квіткової стрічки з дрібними бутонами.

На заключному етапі декоративної обробки використовувалася традиційна техніка «пітушіння» пензлем із котячої шерсті, що дозволяє досягти м'якої текстури та візуального ефекту "трав'яного" ореолу навколо елементів композиції. Завдяки цьому декоративні мотиви набувають глибини, ритміки та завершеності, що відповідає стилістичній парадигмі петриківського декоративного розпису (Рис. Б.2.4.).

Основним живописним матеріалом для виконання розпису була гуаш - водорозчинна фарба з високою покривною здатністю, що забезпечує насиченість кольору та матову поверхню. Гуаш виготовляється з суміші кольорових пігментів і клею з додаванням білил, що надає їй щільності та непрозорості. Цей матеріал широко застосовується в декоративному живописі, зокрема в петриківському розписі, завдяки своїй зручності в роботі та можливості внесення виправлень у процесі малювання.

Для виконання характерних елементів петриківського розпису використовувалися різні пензлі. Зокрема, для дрібних деталей, таких як «зернятко», «кривеньке зернятко», тоненькі гілочки та «пітушіння», застосовувався саморобний пензлик з котячої шерсті - «кошачка». Завдяки цьому пензлю можна виконувати надзвичайно тонкі та чіткі мазки, що повністю відповідає стилістичним вимогам петриківського розпису та сприяє збереженню його декоративної виразності (Рис. Б.2.5.-2.10).

Завершальним етапом стало покриття поверхні лаком для дерева, що не лише надає фарбі більшої яскравості, але й захищає її від впливу навколишнього середовища (Рис. Б.2.11.).

Висновки до розділу 2

Розділ 2 кваліфікаційної роботи присвячено практичному втіленню авторського задуму створення серії декоративних композицій у техніці петриківського розпису, що стало результатом осмисленої інтеграції традицій декоративно-прикладного мистецтва з сучасним авторським баченням. Основою проєкту є реалізація творчої ідеї у вигляді серії дерев'яних тарілок, які об'єднані спільною тематикою, національною символікою та виразною емоційно-художньою структурою.

У межах цього етапу було обґрунтовано концепцію серії, здійснено поетапну побудову композицій, вибрано відповідні образи та елементи петриківської орнаменталістики. Основну увагу зосереджено на художньому поєднанні традиційних елементів, стилізованих квітів, калини, птахів з колористичним та символічним наповненням.

Центральною візуальною і смисловою домінантою є зображення птахів - солов'їв, виконаних у жовтому та блакитному кольорах, що несе в собі яскраво виражене патріотичне навантаження. Жовтий символізує сонце, добробут, тепло, а блакитний - небо, мир, духовність. У поєднанні ці кольори відтворюють національний прапор України, перетворюючи композицію на візуальний маніфест любові до рідної землі, культурної ідентичності та духовної нескореності. Соловей, як один із традиційних образів українського фольклору, передає ідеї натхнення, весняного оновлення, поетичності та щирості.

Технічне виконання робіт передбачало використання традиційних прийомів петриківського розпису - «зернятко», «криве зернятко», «пітушіння», «перехідний мазок». Поєднання цих технік дало змогу досягти гармонії у ритміці, композиції та декоративній насиченості, зберігаючи при цьому високий рівень майстерності. Завершення робіт супроводжувалося опрацюванням колористики, розміщенням домінант, балансом композиційної маси та логічним завершенням декоративного простору у формі кругової симетрії.

Таким чином, створення серії декоративних тарілок стало результатом комплексної художньої діяльності, що поєднує глибоке розуміння традицій петриківського розпису, актуалізацію національної символіки через метод асоціації та індивідуальне авторське трактування. Це сприяло не лише збагаченню мистецького досвіду, а й розвитку творчих здібностей, образного мислення та естетичних орієнтирів.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання кваліфікаційної роботи було досягнуто поставленої мети - визначити ефективні шляхи розвитку творчих здібностей школярів через проєктну діяльність зі створення серії декоративних тарілок у техніці петриківського розпису. Робота включала як теоретичний аналіз, так і практичну реалізацію проєкту, що надало змогу всебічно дослідити обрану тему.

У першому розділі було здійснено теоретичний аналіз історичних передумов виникнення та становлення петриківського розпису як унікального явища української культури. Визначено художньо-виражальні засоби та технічні особливості виконання розпису в контексті народного мистецтва, що дозволило виявити специфіку петриківського розпису як засобу емоційно-образної передачі світосприйняття українського народу. Також було обґрунтовано роль петриківського розпису як важливого інструмента розвитку творчих здібностей у майбутніх педагогів-художників.

У другому розділі представлено практичну реалізацію задуму створення авторської серії декоративних робіт у техніці петриківського розпису. Проаналізовано концептуальні основи розробки серії тарілок, визначено головні образи, символіку та колористичне рішення творів. Детально описано процес ескізного пошуку, художнього втілення задуму, технічні етапи виконання розпису та методи роботи з кольором і формою. Застосування технік петриківського розпису, зокрема використання методу асоціацій, сприяло не лише збереженню народних традицій, а й творчій інтерпретації теми.

Результати дослідження підтвердили ефективність застосування петриківського розпису для розвитку креативного мислення, художнього смаку, композиційних навичок та індивідуальної художньої виразності у студентів педагогічних спеціальностей.

Таким чином, петриківський розпис є потужним засобом формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва, сприяючи не лише їхньому професійному становленню, але й збагаченню національної культурної спадщини.

Отже, всі завдання, поставлені у вступі, виконано. Мету дослідження досягнуто. Було продемонстровано процес розвитку творчих здібностей у майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі роботи над серією тарілок в техніці петриківського розпису.

Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі на кафедрі ДПМ та дизайну та у школі, при вивченні дисциплін, пов'язаних із декоративно-прикладним мистецтвом, петриківським розписом та композицією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Т. О. Психологічні аспекти творчої діяльності. Харків : Основа, 2021. 112 с.
2. Білокінь Н. М. Мистецтво петриківського розпису. Київ : Академія, 2020. 112 с.
3. Вராжа В. В. Використання петриківського розпису в освітньому процесі. Кваліфікаційна робота. Криворізький державний педагогічний університет, 2021 : URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/8275> (дата звернення: 12.04.2025).
4. Гарькава Т. А. Методичні засади навчання петриківського розпису. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2018. № 2 (16). С. 18–21. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2018/2/4.pdf> (дата звернення: 12.04.2025).
5. Гуменюк І. Естетика і функціональність українського народного орнаменту. Львів : Манускрипт, 2018. 200 с.
6. Жайворонок В. Антологія знаків української етнокультури. Київ: Наук. думка, 2018. 758 с.
7. Зволінський А. Ілюстрований словник символів. Львів: Простір М, 2018. 219 с.
8. Каленюк О. Кольоровий код українського декоративного мистецтва. Київ : Мистецтво, 2021. 168 с.
9. Каленюк О. Метод асоціації в образотворчому мистецтві. Київ : Мистецтво, 2019. 171 с.
10. Качалаба П. Короткий словник українських народних символів. Київ: Просвіта, 2010. 48 с.
11. Ковальчук Т. Методика викладання петриківського розпису в школі. Черкаси : Освіта, 2020. 128 с.

12. Козак О. Сувенірна продукція з елементами петриківського розпису. Полтава : Політехніка, 2018. 96 с.
13. Коновець С. В. Національні художні традиції у фаховій підготовці майбутнього вчителя : навч. посіб. Полтава : РВВ ПУП, 2020. 172 с.
14. Літвінова К. О. Петриківський розпис як засіб формування художньо-образного мислення студентів. *Молодий вчений*. 2020. № 12 (88). С. 30-35.
15. Масюк Н. Л. Петриківський розпис: від зернятка - до квітки : навч. посіб. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 104 с.
16. Міжурядовий комітет з охорони нематеріальної культурної спадщини. Сайт ІСН UNESCO. URL: <https://ich.unesco.org> (дата звернення: 15.04.2025).
17. Музика О. Я. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до професійної діяльності : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2021. 248 с.
18. Панко Ф. І. Петриківський розпис: традиції і сучасність. Дніпро : Пороги, 2019. 128 с.
19. Кутняк І.М. Петриківка: Альбом репродукцій. Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 2001. 150 с.
20. Руденко М.І. Українське декоративне мистецтво. Львів : Світ, 2008. 98с.
21. Стась М. І. Український декоративний живопис: символіка та традиція. Харків : Фоліо, 2020. 140 с.
22. Сулятицький М. До джерел української духовної традиції. *Слово і Час: науково-теоретичний журнал*. 2012. № 6. С. 115–116.
23. Супруненко В. Народина: Витоки нації: символи, вірування, звичаї та побут українців. Запоріжжя : МП Берегиня, 1993. 256 с.
24. Шестакова О.І. Петриківський розпис: Книга-альбом. Київ : Мистецтво, 2016. 135 с.
25. Ямпольський В. М. Композиція в образотворчому мистецтві: структура та принципи. Київ : АртПрес, 2020. 128 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. А. 1.1. Пата «Птахи у квітах». 1949 р.

Рис. А. 1.2. Пата «Зозуля на калині». 1960 р.

Рис. А. 1.3. А. Білокінь «Вазон»

Рис. А. 1.4. Глущенко «Квітка». 1946 р.

Рис. А. 1.5. К. Ісаєва «Букет»

Рис. А. 1.6. Клименко-Жукова. Тарілка «Цибульки» 1961 р.

Рис. А. 1.7. Павленко-Черниченко. Декоративний розпис

Рис. А. 1.8. К. Тимченко «Птах»

Рис. А. 1.9. Кудіш. Іл. до байки Л. Глібова «Снігур та синичка». 1965 р.

Рис. А. 1.10. Кудіш. Іл. до байки. 1965 р.

Рис. А. 1.11. Тимченко, І. Скицюк. Дерев'яна шкатулка. Підлаковий розпис

Рис. А. 1.12. Пата «Букет астр». 1937 р.

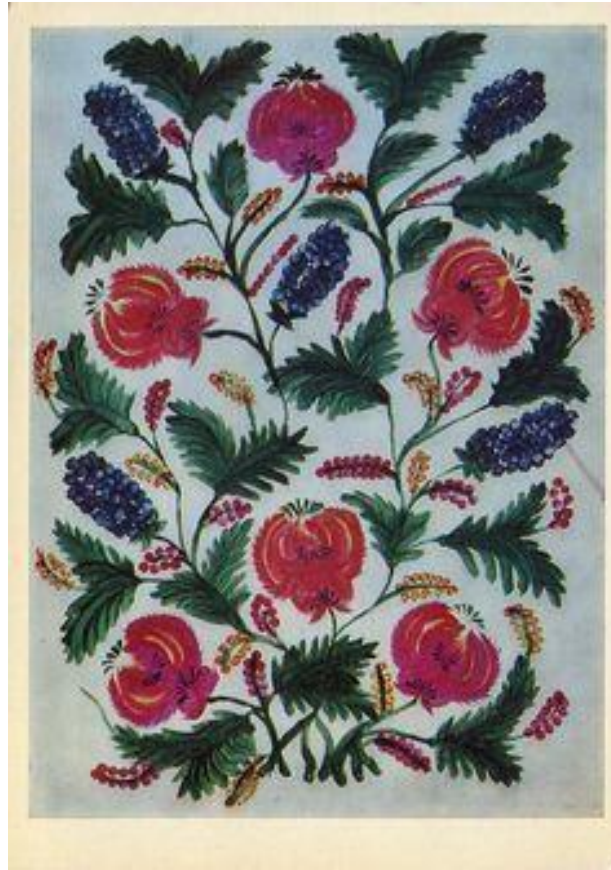

Рис. А. 1.13. Пилипенко Я. У. Петриківський розпис

Рис. А. 1.14. Білокінь «Яблука». 1963 р.

Рис. А. 1.15. Павленко «Коврик». 1976 р.

Рис. А. 1.16. Панко «Сови»

Рис. А. 1.17. Тимченко «Птахи у квітах». 1970 р.

Рис. А. 1.18. Глущенко «Червоні квіти». 1949 р.

Рис. А. 1.19. Т. Пата «Зозуля на калині» 1968 р.

Рис. А. 1.20. Марія Кравець «Степове літо»

Додаток Б

Рис. Б.2.1. Підготовка основи тарілки для розпису

Рис. Б.2.2. Покриття чорним акрилом основи тарілки

Рис. Б.2.3. Пошукові ескізи композицій для серії тарілок

Рис. Б.2.4. Пошукові ескізи композицій для серії тарілок

Рис. Б.2.5. Пошукові ескізи композицій для серії тарілок

Рис. Б.2.6. Пошукові ескізи композицій для серії тарілок

Рис. Б.2.7. Процес виконання правої тарілки в матеріалі

Рис. Б.2.8. Процес виконання лівої тарілки в матеріалі

Рис. Б.2.9. Виконання роботи в матеріалі

Рис. Б.2.10. Виконання роботи в матеріалі

Рис. Б.2.11. Виконана робота у матеріалі